Månan

Somnia plus vigili quam
dormienti nocent

JUV.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Nyström och Stolpe,
1760.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta poem digitaliserades i september 2009 från Kungliga biblioteket av Litteraturbanken och anpassades för Projekt Runeberg i juni 2014 av Ralph E.

Detta är originalverket från 1760 i frakturstil och med gammal stavning. Modernare stavning finner ni i **Månan som transkriberad text av Ahrvid Engholm**

Exemplaret kostar 24 öre Kopp:mynt.

Det plär wäl sällan godt betyda, När folket sägs i Månan gå: Exempel kan man altid få, Som under Dårhus-Sticktet lyda; Men rubbom ej der's tysta ro; De må ju fritt på jorden blifwa; Jag tänker nu en dröm beskrifwa; Om dem, som uti Månan bo.

En Sommar-dag min matta hydda Från Solens qwalm till skuggan gick, Där ögat all sin hugnad fick, Ty fälten stodo härligt prydda.

En förbild av de Sällas prakt. Min tanke snart från werlden rycktes, Mit öga ned i dwalan trycktes, Och sömnen föll med all sin makt.

En stund låg Själen liksom kroppen, Helt insöfd, tanklös, qwafd och stum, Det war så tyst i hennes rum, At af den stora Tanke-troppen Ej minsta förpost knysta tord'. Men när ock Regentinnan wäcktes, Dess muntra eld i blincken sträcktes, Kring himlar, skyar, haf och jord.

Et gräsligt larm i hela huset, Fast Kroppens vackter sufwo än; Nu kändes Själens kraft igen, Urskilnings-gåfwan tände ljuset, Och Minnets packhus öpnadt blef: Dit gick hon först at alt beskåda, Et gammalt skräp i hwarje låda, Af sagor, språk och tryckta bref.

Omdömets skull' i ordning sätta, Men ljuset tycktes ej förslå; Nej, sade Själen, låt oss gå! Et Lust-spel wiljom wi anrätta. Kom, Phantasie, och gjör din flit, At hjernans skådplats härligt pryda. Comædianten måste lyda, Och hela hopen gaf sig dit.

Men Himmel! Hwem har sedt dess maka, All werlden wändes upp och ned. Här sågs en dwärg, som ryggen wred, Så det i ben och senor knaka, Blott för at bli som Jätten stor; Här kröp en reslig ned till jorden, I hjertat stolt, men mjuk i orden, At sättas se'n i högsta flor.

Som Ljugnet sig bland molnen tränger, Med blixt på blixt i alla hörn; Som uti luftens swalg en Örn Än hit, än dit, sig hastigt swänger:

Så flög min tanka lifligt om, Hon tycks all jordens magt upbåda, Och utan skjuts hon fick beskåda, Båd' Trosa, Prag, Paris och Rom.

Omsider jag i Månan stanna: Ack Clio, hjelp! Jag hisnar änn; Där gingo barn som gamla männ Med höga steg och rynckig panna, Helt dryga i sin tunna luft: Här sprungo folck för Harar rädda, Här gingo några präktigt klädda, Som ägde sken av gott förnuft.

En gräslig hop med Läro-gåssar Had' redan högst i luften gått, At utan grundwal bygga Slått; Här såddes guld i gamla måssar, Som skull' med lior skäras opp; Af dwärgs-nät gjordes skåp och wagnar, Och diken fyldes opp med agnar, At hindra Oceanens lopp.

Jag tänkte, här war gyldne tiden, Som gamla Skalder siungit om; En Gubbe i det samma kom, Hwars nacke war nog mycket wriden, At se hwad fordom händt och skedt, Sen Månan skops, til denna dagen; På ryggen bar han Sagors lagen, Som första menskjor hafwa gjedt.

Wårt Mån-klot, sad' han, är beskrifwit, Som stått i många tusend år, Då Jord och Solen ständigt går. För wår skuld all ting skapadt blifwit: Ty utom oss ej mennskjor fins. Tid-böckren har jag wäl studerat, Och Kungar, som hos oss regerat Sen werldsens början, jag nu mins.

Så gick han in i alla Stater, I Religion och werldslig Lag; Han viste i sin fulla dag, Hwad Snille-bragd och tappra dater,

Som detta Folket allmänt har, Hans lärdom mig i undran stälte, Och tänk, att denne Wisdoms hjälte, en Mölnare i Månen war.

En annan straxt på honom stöter, Wanskapning, sad' han, gå din kos, Som ingen slughet finnes hos. Om dina sagor jag ej sköter, Men skådar alt med egna ljus, Hwad nu och framdels skjer och händer, I alla byar, torp och länder, At wara stor Politicus.

Sex tungor han kring munnen hade, Som gjorde tjenst för hwar sin gång: Än syntes han så bred och lång, At skyn sig på hans hjessa lade: Än liten som en dwärg han war; Men synen tycktes mäst at råda, At in i andras hjertan skåda Med nijo-nitti' ögon-par.

Min herre, följ mig litet stycke Kring Månans fält, jag ödmjukt bad. Hel munter han gick straxt åstad; Mitt ansikt föll uti hans tycke. Wi wandra skogar, berg och slätt: Där syntes djur som här på jorden, Hwars art war så förwandlad worden, At jag snart ingen kände rätt.

En Häst höll på att lära flyga, Och Sparfwen spändes för en plog, Då Oxen, som densamma drog, I

Räfwens gömslor wille smyga, Som wor' hans slughet ganska stor: Jag hörde Åsnor ljufligt siunga, Och Kråkan med en hög-ljudd tunga Gå up i Lärkors sånge-chor.

Här war en alt för sällsynt blanning, Af oförnuftigt djure-wett: En Skata skrek alt ut för ett, Med stora ord, om nit och sanning,

Och Kattan segla likt en Gås; Här sprang en Kalf i bredd med Björnar, Här flög en Anka kapp med Örnar, Och Fåret tycks på Wargen brås.

En stor Kalkon-Tupp sig nu brösta, Fast han ej ägde spik i wägg, Med högljudt sorl och myndigt skägg, At alla Hönsen öfwer-rösta: Dess hjelte-mod jag undra på, Som wingen ned i marken stötte; Men när en Års-Kalf honom mötte, Gick han och skämdes i en wrå.

Nu äntlig jag min Gubbe fråga: Är alt i Månan så förwänt? Har ej Naturen bättre kändt Hwad hwart et djur skull' säkrast dåga? Hur gjör då menskjor som här bo? De äga ju förnuftig Anda, At ej i andras wärf sig blanda, Och rubba ordning, frid och ro.

Han hant ej swara, för'n wi sågo En Marknads-plats så menskjo-rik, At knapt i Leipzig fins en slik: De rundt omkring på fältet lågo, At byta waror hwar om ann: Ty utlänsk prackt dem ej förwilla, At nästans tro och samwet snilla, Men hemgjordt alt hwad man der fann.

Dock dårskap du som wettet dårar, Och snarast hop med snillen står, Mån du i Månan Frälse får? Ack! at min hand ej sanning sårar: Ty drömmar bör ock ha sin rätt. Jag tilstår, folket war märkwärdigt, Til främmand' sysslor alt för färdigt. Med djuren war på lika sätt.

Skomakarn steg på Läro-stolen, Och Skräddarn, som helt grundlärd war, Af Rättgångs-Balken stycken skar. En Smed såg fläckar uti Solen,

Och smidde Stjernor liksom spik. Ja, Bonden sielf war icke flater, At tadla Stånd och Potentater I hwar en Månans Republique.

O stora slughet, wett och snille! Jag tänkte, här Hög-Scholan war För all den lärdom verlden har. En Klockar-dräng bewisa wille, All Religion war lika god. Dansmästarn dömde efter tacten, Om Rikens fall och högsta makten, At winna sielf en ärestod.

Men löjligt war at här få höra, En Qwinno-mängd i hwarje hus Wid L'ombre, The och litet snus, Arméer ut kring werlden föra: Det fästnings-wärket dugde ej; Den Staden borde nu belägras, Och Generalens lif förwägras, Om han til kriget sade nej.

Jag fråga: hur man kunde tåla, At folket sig i saker mängt, Som Gud och menskor från dem stängt? Uti Venedig plä'r man måla Slikt förwett som gröfsta brått. Man straxt en half-wäxt Gåsse swara: Rebell, Rebell! Du står i fara För slika ord, som ur dig gått.

Här war ej rådligt länge dröja, Men som en blixt jag swäfwa om, Och snart til nästa Härad kom, Där ingen siäl mig tordes röja. I Hufwudstan en Man nu lopp, På öpna platser hela dagen, At dömma samwet efter lagen, Och hänga folk för tankar opp.

Jag sprang af fruktan ut på porten, Och hant om qwällen til en krog, Som låg i Månans största skog. Här fants, på denna samlings-orten,

Små-kungar i hwar enda wrå, Som mellan pipor, krus och kannor, Med grymma ord, och hot och bannor, Tycks hela werlden nederslå.

En Båsman högsta ordet förde, Han grep med handkraft i sin boll, Och swor wid alla Månans troll, At intet handlen mer förstörde, Än det at ölet stegrats har. Nu hwar en, sad' han, wil bli riker, Och werlden är sig mer ej liker, Som den uti min barndom war.

Nu säljas tankar, liksom hudar, Och hjertan fångas just som fisk; Man är ej mer med offer nisk: Så många hus, så många Gudar, Som alla lika dyrkan få; Papister fins i alla Riken, Som Helgon uti Politiquen Med wördnads nit tillhanda gå.

Ack hör, sad' folket, på den token Som pratar hwad han ej förstår. När högmods dunst på hjärnan rår, Behöfs ej se i swart-konst boken. Sielfklokhet fins til öfwerflöd. Då kan ej djupsta sanning fattas, Då måste slughet allmänt skattas, At hjelpa Landet ur sin nöd.

Men, innan wi det minsta märkte, Hwad utom huset företogs, Två Slagtar-drängar stod och slogs, At det i ben och armar wärkte: De trätte om et utländskt krig, Hwem största skjäl haft på sin sida, Och hwem de hälst skull hjelpa strida, Om de till slagtning gåfwo sig,

Då stiger fram en Kock på fältet, God Herrar, sad' han, gjiören frid; Wi får wäl tids nog kännas wid, Hwar bästa klingan fins i bältet.

Jag ser förut, hur det wil gå, Sen Granne först en By intagit, Och sig igenom floden slagit, Lär han snart halfwa Månan få.

Men det är wisst, och det är felet, At han nog ej Raqueter har, Och knapt en enda duglig kar, Som rätt förstår att röra spelet, Med Trummor och Trompeters ljud; Se'n ha de ej galon i klädren, Som likwäl hos de gamla fädren, War en förskräcklig Kämpa-skrud.

Nej, wor' jag med i denna flocken, Och hade Höfdings-syslan fått; Alt skulle fly för mina skått. Ack! tänkte jag, är det den Kocken, Som nyss så spak wid grytan stod: Här tycks man lika hjelt-mod röna, At bryta nacken av en höna, Och segra i sin fiends blod.

Jag skynda bort wid slikt tilfälle, Som såg så grymt och mordiskt ut; Men flykten feck et hastigt slut. Där stod en blek och mager Selle, Han sagta mig wid armen tog, Och till sin egen krambod ledde, Där han för mig i hast utbredde, Båd' mynt och skrifter artigt nog.

Här fant jag en bland många flera, Hwars läro-ord på guldwigt låg, Där lika nit och drift man såg, At grubla, handla, disputera. Jag sad', mån Käjsar'n häraf wet? Kan slikt sig med Ert Ämbet para? Med grundig mine han genast swara: Det är en Lärdoms hemlighet.

At i så mörka ting mig blanda, Ej rådligt höls: ty fråga jag, Om hushålds-grep, om skick och lag, Til ordnings häfd för kropp och anda?

Hur Rikets grundwal wore ständ? Ack! sad' han, hwar med mig måst klaga, At folket sig så lätt bedraga Af

fördom, tänksätt, agg och weld.

En utrik's wara får ej kjöpas, Och hemgjordt sällan duga plär: Sen Stat och smak så uphögd är: Wår lefnads art måst helt omstöpas. Ty nya mode så ofta gjes. Man mot sin winst och lust måst böjas, At blott med dagligt bröd förnöjas, Och utan glants på fältet ses.

Här borde gammal wana städjas, At utan menskjors satta lag, Få lefwa efter fritt behag; Från samwet skull til samwet wädjas, Och folken mer på orden tros; Då följdes dygd med större ifwer, Och snart all werlden ärlig blifwer, När twång af lagar flytt sin kos.

Man satte då en wärklig heder, At sielfmant wisa Ärans prof: Wälmening gjordes ej behof, Stor sak hur' hjertat tanken leder; När ärbarhet i kroppen fins. Sen tycks alt straff onödigt wara, En lastfull bär sin egen snara När han sin blygd för werlden mins.

Så höglärd Stats-konst mig förwilla. Jag lämna kryddbod och Moral, Och sprang förskräckt till nästa dal, Der fyra Gummor leto illa För Skatt och Tull som allmänt togs: På hundra år de ej kund' minnas Så stora summor nånsin winnnas, Som nu af folkets wällust drogs.

Ty runka fram en blind gran-mamma, Hon sad', wid dommen weta wi, I Sol och jord sku tecknen bli, Som Präst-Fars lära wäl anamma.

Mån detta förbod glömmes vort? Mån werlden står en månad länger? Nej men, til slut ehur det swänger, Så ramlar Månan innan kort.

Den Stjernan nyss en qwäll wi sågo, Så lång, så bred med eld-röd swans, Hwars like aldrig nånsin fans Sen sidsta manskap hos oss lågo, Och brukte krigs-grep i wårt hus: Den lär wäl än wårt straff bebåda, At innan kort wi se och skåda, All Månans prackt til stoft och grus.

Jag frågade, om hon kund' spinna, Om någon wäfstol henne bryr? Nej, sad' hon, ullen är så dyr. Här skal man knapt en hustru finna, Som med så nedrigt mödar sig; Men gå, och spå, och folket dömma, Och tyda ut hwad andra drömma, Det anstår både dem och mig.

Ack! wor det nu som forna dagar, När salig mor-mors mormor dog. Då hade folket öfwernog; Men nu hwar en sig ömt beklagar Wid hushålds-häfd i smått och stort. Nu måste man med armod sträfwa, Och några få i wällust swäfwa, Ja riktas af den flit wi gjordt.

En förlagsman får alt i hopa, Som wet at nyttja grepen rätt; En hwar nu gjör på samma sätt; På landets wäl de alla ropa. Men usla wi som bördan dra, Nog få wi wackert trötta springa, Med maga tom och pengar inga, När Härskap alt sit nöje ha.

Ja men, jag wil ej säga mera, Här står en Ek som snart går ut, Då lär wår wälfärd se sit slut, Och mången, som fått förr regera,

Som dräng får bak om wagnen gå. Sen har jag drömt om stål i stenar: Det blir wäl Pest ell' krig, jag menar. Det ser jag klart, det kan jag spå.

Det var ej skämt som Gumman sade. Knapt hon sit ord ur munden fått, Förr'n bak om buskan small et skått, Som femton Sparfwar nederlade. Här är då drömmen straxt igen, Här är nu början visst til kriget, Nu lär wäl fienden

landstigit; Krigs-salvor hörs i luften än.

Hwad war wid sådant fall at gjöra? Man sprang och mötte samma Skytt. Hör Landsman, ha'n I ej hört nytt Om dem som wil oss krig påföra? Signalen redan gifwen är, Man hörde tolf Canoner smälla, Och öfwer tusend hundar skälla, Af fruktan för dess starka här.

Ack! lappri, sad' han, ingen fara, Det war ej mer än jag som skjöt, Och denna hund som litet tjöt. I kunnen wäl Er skrämsel spara. Än wärre oss wäl förestår, Förbunden wåra grannar bryta; Och huru högt wi sielfwa skryta, Lär det dock gälla blod och sår.

Det sägs at en av wåra Slupar, För nära gått på deras haf, Och stött på en sten, en brygga af; Straxt swärdet på hwarannans strupar; Båd land och watten fredlyst är, At ej en katt kan komma öfwer, Dock flottan wet jag wäl behöfwer, Et stillstånd från dess krigs-beswär.

Det kan ju aldrig för dem lyckas, Så länge där ej räfflar fins. I sidsta kriget man wäl mins, Hur högra flygeln måste ryckas

Än hit, än dit, men tog ej lag, Lo-bössor hwad plä' de wäl gjöra? Nej feck jag Falconetten röra, Det skulle kännas andra slag.

Där stå de usla rädda folken, Och skjuta fel på femti skrett, Hwem har wäl maken skjutning sedt? Men feck jag rå den lärda Tolken, Som mönstrar lagar, fegd och alt, Han skull på mina wägnar råda En fiende först länge skåda, Och skjuta sen med all gewalt.

Nu slöt wår Jägare sin lära, Hwars kundskap mig i häpnad stält, Jag tråka sen till andra fält, Och kom ett Gästbods-hus så nära, At snart hwart ord jag höra fick; Men Himmel, hwad här wisdom wanka! En winglas gaf så mogen tanka, At all ting tycks få bättre skick.

Knapt Snickar'n börjat skjära steken, För'n nya Alliancer slöts, Och Sexti åra freder bröts. Kom wäds, sad' han, att denna leken, Wår Granne ej så rolig blir. Jag swär wid gammal tro och ära, At Generalen sent får lära Hwad redan jag för ögon sir.

Wil han dock mina råd blott lyda, Snart blef han mästar' uti Sjön; Ty derpå fins ju många rön. Hur gick det Printsen av Romyda? Han had' ej mer än sexton skepp, Som bundna hop i hafwet gingo, Och innan kort de lofwen fingo För dem, som ej brukt lika grep.

Tyst, hålt med det, Murmästar'n ropa, Deri just konsten ej består. En flotta aldrig säker går Så länge trä-wärk blott sätts hopa.

Nej, tjocka murar byggas skull', Med starka bräder jämt inunder, Då skulle hwarken kulors dunder Ell' någon storm dem rifwa kull.

Så suto manskap mera trygga, Och segla inom fasta hus; Men nu så mycket konst och krus, At några skepp af plankor bygga: Som denna Soppan wor' et haf, Der Saffrans-klimpar skulle simma; Hur kunde det sig nånsin rimma; God' Herrar, det går aldrig braf.

En Corporal, som hela tiden Med grymmer upsyn lystradt på, Hur talet skull' til ända gå, Föll in med kraft i denna striden; Boutelljen i dess ena hand, Och sielfwa gafflen i den andra; Han sade, sku wi Magter klandra, Så låt oss häldre gå i land.

Låt andra fritt om saker dömma, Som angår dem på intet sätt. Om skeppet seglar tungt ell' lätt, Om Båtsmän waka eller drömma: Slikt blandar jag mig aldrig i. Bäst när man blott sit eget skjöter. Til lands jag mäst min tid förnöter, Och där skal ingen lura mig.

Jag wet at ställa rätt up Hären, Men Öfwersten jag undrar på, Han kan ju knapt Chamaden slå, Han tror att hela Ministeren Består at skjuta Flanquen af. Nej men, de bli för tidigt stora: De tro, et folk är lätt förlora, Blott de i spetsen ropa braf.

Had' han blott sidst förstådt at kapra; Wid berget, där hans Contrescharpe, Med Raveliner stod så skarp, Wisst hade jag med flera tappra

Gjort Cavalcade med fullt gewär; Men felet war, som jag Er säger: Wi sablas ner i bästa läger, Deraf jag än mit märke bär.

En Hof-Laquai med fransar många Och fisk i munn til öfwerflöd, Sit hela sällskap tiga böd: Begrepen, sad' han, tyckes trånga. Wi skåda blott på Martis fält, Men se ej landets inre fara; Nog vet jag hur det skulle wara, Om Rikets wärk skull' rätt bli stält.

Wår Penning-Fond har inga grenar, Som fylla kan den brist här är; En landtman sielf sit gods förtär, Han suger sina egna spenar. Nej, låt dem bröd och watten få; Det andra skull' till Cassan drifwas, Och hälften wärde honom gifwas; Då kunde Staten bättre må.

Nu äntlig blef i hela laget, En sådan stark Politisk strid, At bord och stolar ramla nid. Mit hjerta wardt af skräck intagit. Hwar wille högst i talet bli. En twist kom up, som lifwet gälde, Om skilnad mellan lagligt wälde, Och missbruk af alt fögderi.

Murmästarn, Snickarn och Laquajen, Mot Corporalen höllo hop: Här hördes så förskräckligt rop, Om Käjsar, Kung, och Doge och Dejen, Från ord till eder, hugg och slag, Rundarom gick, så huset bäfwa, Mit klena mod i fruktan swäfwa; Och i det samma wakna jag.

Men ack! hur wardt jag hjertligt glader. At sådant blott i Månan skedt. Ty hwem har slikt på jorden sett? Man minnes ju de ord och rader,

Som en så wigtig lärdom bär: När hwar och en sin sysla sköter, Så går ju wäl ehwad oss möter. En dåre den som annat lär.

Exemplaret kostar 24 öre Kopp:mynt.